

## Kur'ân-ı Kerim'de edebî üslûp

Hasan ÇEVİKOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

### Özet

Bu makalenin amacı, edebî açıdan Kur'ân-ı Kerîm üslûbunun incelenmesidir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde üslûp kavramı ele alınmıştır. Burada üslûbun sözlük ve terim anlamı üzerinde durulmuş, üslûbun önemi anlatılmıştır. İkinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm üslûbunun oluşumunda etkili olan ve ona edebîlik kazandıran unsurlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kur'ân-ı Kerîm'in edebî üslûp özellikleri sekiz madde olarak dile getirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler** Kur'ân-ı Kerîm, Edebî Üslûp

yapmaya çalışmak eserin orijinalliğini bozar. Üzerinde ilâhilik mührü bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in de kendine özgü bir üslûbu vardır. O, nazım ve nesrin bütün inceliklerini bünyesinde barındırması, kelimelerinde ve bilhassa âyet sonlarındaki fâsılalarda ulvî bir âhenk ve tenâsüp bulunması, bir şiir veya güzel bir seci' kadar dinleyeni etkilemesiyle birlikte, beşerî te'lîf ve tanzîm usullerinin tamamen ötesinde kendine has mükemmel bir nesir olarak karşımıza çıkar.

### I. Üslûp Hakkında Genel Bilgi

#### 1. Üslûbun Tanımı

Arapça bir isim olan üslûp sözlükte: "yol, uzun yol, yüz, mezhep, sanat, büyülenme, söylemede takip edilen usûl ve yöntem"<sup>01</sup> gibi anlamlara gelir. Çoğulu "esâlîb" tir. Edebî terim olarak ise: "Bir yazarın ya da bir konuşmacının, lâfızları seçerken veya sözlerini tertîp ederken izlediği yol, anlamları ifade ederken başkalarından ayrıldığı husus veya sözün taşıdığı özelliktir"<sup>02</sup> şeklinde tanımlanabilir. Üslûbun genel manadaki bu tanımı yanında: yazarın

01. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, ed-Darüed-Dâru'l-Mısriyyetu li't-Te'lîf ve't-Terceme, (Mısır, ts.) I, s.456.

02. ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, (Beirut, 1995), II, s.239.

#### KAYNAKÇA

Çevikoğlu, Hasan. "Kur'an-ı Kerim'de edebî üslûp," *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1,1 (2012/1), ss. 67-90.

duygu,düşünce ve heyecanlarına verebildiği en güzel söz biçimi<sup>01</sup>,düşüncelere verilen nizam ve hareket<sup>02</sup>,eser meydana getirmede kişilik özelliği<sup>03</sup>,yazarın duyuş ve düşünüş ayrılığı, cümlelerinin uzunluğu-kısalığı, kelimeleri seçişi,yazısının âhenginde benzer yapıtlardan ayrıldığı noktalar<sup>04</sup>, dilin ve edebî türün hazırladığı imkânlardan bir seçim yapma<sup>05</sup>, bir tercih ve tanzim meselesi<sup>06</sup>gibi benzer tanımları da vardır.

## 2.Üslûbun Önemi

Söylenen bir sözün, kim tarafından söylendiği, kime söylendiği,niçin söylendiği, hangi makamda söylendiği kadar, ne şekilde yani hangi üslûp ile söylendiği de belâğat noktasından önem taşır.<sup>07</sup>Bu durum, istenilen mesajı, muhataba gerektiği şekilde ulaştırabilmenin esasını teşkil eder. İşlenen konuya göre üslûp belirleyebilmek de üslûba edebîlik kazandıran ayrı bir husustur. Fransız edebiyatçı Bufefon( 1707-1788 ) üslûbun önemine dair: “Gelecek kuşaklara kalacak eserler, yalnız iyi yazılmış olanlardır. Bilgilerin çokluğu, anlatılan olayın orijinalliği, hatta buluşların yenili-

ği ölümsüzlüğü sağlamaya yetmez. Yazılışında zevk,asalet ve dehâ olmayan eser ölüme mahkûmdur. Çünkü bilgiler,olaylar ve buluşlar o eserden kolayca uçarak başka bir esere konabilir. Hatta daha usta ellere geçince kıymetleri de artar. Bilgi, olay ve buluşlar,insanın dışında olan şeylerdir. Üslûp ise insanın kendisidir.Şu halde üslûp eserden çıkarılamaz,başka yere taşınamaz ve değiştirilemez. O eğer asil ve yüce ise onu yazan da aynı şekilde beğenilecektir.”<sup>08</sup> görüşünü ortaya koyar.

## II.Kur’ân-ı Kerîm Üslûbunun Oluşumunda Etkili Olan Ve Ona Edebîlik Kazandıran Unsurlar

Kur’ân-ı Kerîm üslûbunun oluşumunda etkili olan unsurlar şunlardır:

### 1.Fesâhat

Fesâhat, sözlükte: “açık olmak, ortaya çıkmak,saf ve temiz olmak”<sup>09</sup>gibi anlamlara gelir. Istilâhta ise: “kelâmın,manası açık, ifadesi kolay olmakla birlikte harf ve kelime dizilişinin de kulağa hoş gelen bir yapıda olması”<sup>10</sup>anlamına gelir. Fasîh söze “kelâm-ı fasîh”,fasîh konuşana da”fasîhu’l-lisân”<sup>11</sup> denir. Fesâhat; kelime,kelâm ve mütekellim için söz konusu olan bir vasıftır.<sup>12</sup>

08. Kabaklı Ahmet, Türk Edebiyatı, (İstanbul, 1983), I, 112.

09. İbn. Manzûr, Lisânu’l-Arab, III, 377.

10. es-Sekkâkî, Miftâhu’l-Ulûm, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (Beyrût, 1983), s.416.

11. Devellioğlu Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, (Ankara, 1970), s. 301.

12. el-Hafacî, Sırru’l-Fesâha, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Saîd b. Sinan, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (Beyrut, 1982), s.64.

## 2. Belâğat

Belâğat sözlükte: “varmak, ulaşmak”<sup>01</sup> anlamına gelir. İstilahta ise iki ayrı mana için kullanılır. Birincisi: “Sözün açık, düzgün ve ”muktezây-ı hâl”e uygun olmasıdır.”İkincisi ise: “Meânî,beyân ve bedî'fenlerini ihtivâ eden ilim dalının adı”<sup>02</sup> olmasıdır. Tariften de anlaşılacağı gibi belâğat ilmi üç kola ayrılır:

### a. Meânî ( anlam ilmi)

Sözü, “muktezây-ı hâl”e uygun olarak söyleme kurallarını konu alan ilimdir.”<sup>03</sup>Bu ilmin konusu oldukça geniş ve kapsamlıdır.

### b. Beyân

“Düşüncelerin, duyguların ve simgelerin doğuşlarını, değerlerini ve bunların anlatımında tutulacak yolları bildiren ilim dalıdır.”<sup>04</sup> Bu ilim kişiye, maksadını farklı söz ve biçimlerde ifade edebilme imkânı sunar.<sup>05</sup> İfadelerdeki açıklık derecesi, yapılan hakikat, teşbîh, mecâz, istiâre ve kinaye ile değişir. Dolayısıyla beyan ilminin konusunu bu edebî sanatlar oluşturur.

### c. Bedî'

“Kelâmı,lâfız ve mana yönünden süsleyip güzelleştirme usûl ve kâidelerini gösteren ilim dalıdır”<sup>06</sup>

şeklinde tanımlanabilir.Bu süsleme ve güzelleştirme şekillerinin bir kısmı mana,bir kısmı da lâfızla ilgilidir. Bedî' terimi, ilm-i belâğatın bölümlerinden birinin ismi olduğu gibi bu ilmin kapsamına giren edebî sanatların da vasfı durumundadır.

Kur'ân, ilâhi maksatları ifade ederken kullandığı lâfızları pek çok söz sanatları ile süsler. Zira insan,süslü ifadelerden ve sanatlı sözlerden hoşlanır.Kişi ile kalbi arasına girebilen,<sup>07</sup> kalpleri istediği gibi evirip çevirebilen,<sup>08</sup> kulunun her türlü ihtiyacına vâkıf olan Allah,<sup>09</sup> kelâmı olan Kur'ân'ı, kullarının edebî zevklerini okşayacak birtakım söz sanatları ile de süsler ve böyle bir üslûp içerisinde sunar. Suyûtî ( Ö.911/1505 )bu söz sanatlarının sayısını yüze kadar çıkarır.<sup>10</sup>

## 3. İltifât

İltifât sözlükte: “yüzünü çevirip bakma,dikkat, hatırlama,gönül alma,sözü başka bir şahsa çevirme”<sup>11</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “Sözü bir üslûptan diğer bir üslûba, bir şahıstan başka bir şahsa çevirmek”<sup>12</sup> demektir. Diğer bir ifade ile,cümle içinde yer alan fiili,bir sîgada kullandıktan sonra başka bir sîgaya nakletmektir. Bu sayede söz yumuşatılmış,

01. İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, X, 301.

02. Akdemir Hikmet, Belâğat Terimleri Ansiklopedisi, (İzmir, 1999), s. 9-10.

03. el-Kazvînî, Telhîsu'l-Miftâh, (Mısır, 1949), s.618-619.

04. el-Kazvînî, Telhîsu'l-Miftâh, (Mısır, 1949), s.619.

05. Hikmet Akdemir, Belâğat Terimleri Ansiklopedisi, 15.

06. el-Kazvînî, el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâğa, Şerh ve ta'lîk: Dr. Abdulmun'im Hafacî, (y.y. 1400/1980), s.689.

07. Enfâl, 8/24.

08. En'âm, 6/110.

09. İbrâhim, 14/34.

10. es-Suyûtî, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, (Dımaşk: Dâru İbn. Kesîr, 1416/1996), II, 898.

11. İbn. Manzûr, Lisânu'l-Arab, II, 389.

12. ez-Zerkeşî, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim. Dâru'l-Ma'rife, (Beyrut, 1972), III, s.314-324; el- Bâkullânî, İ'câzu'l-Kur'ân, Dâru İhyâi'l-Ulûm, (Beyrut, 1990), s.148.

sıkıcı olmaktan ve monotonluktan kurtarılmış, ona bir zenginlik ve çeşitlilik kazandırılmış olur.<sup>01</sup> İltifât, meânî ilminin konuları arasında yer alır.

#### 4. Îcâz, İtnâb, Müsâvât

Konuşurken yada yazarken, maksûd olan mana lâfızlarla ifade edilir. Kullanılacak lâfızların miktarı “muktezây-ı hâl”e göre değişir. Örneğin; muhaş tabın kültürlü ve zekî olması, maksadımızı az lâfızla ve öz bir şekilde ifade etmemizi gerektirir. Zira, israf-ı kelâm böyle bir muhatabı sıkar. Ancak muhatabın, böyle bir zekâ ve kültür düzeyine sahip olmaması durumunda, birtakım açıklayıcı bilgilere ve örneklemelere ihtiyaç duyulur. Bu da sözün uzaması ve daha çok lafza ihtiyaç duyulması demektir. Söz sahibinin sözdeki bu makamı yani “muktezây-ı hâl”i göz önünde bulundurması bir zarûrettir.<sup>02</sup> Aksi halde sözlerinin arzu edilen etkiyi meydana getirmesi düşünülemez. Bütün manaların lâfız yönüyle îcâz, itnâb ve müsâvat tarzında üç ayrı şekilde ifadesini bulduğu görülür.<sup>03</sup> Bu üç terimde belâğatta, meânî ilmi içerisinde yer alır.

##### a. Îcâz

Îcâz sözlükte: “işî çabuk yapmak, sözü kısa tutmak, özet olarak söylemek”<sup>04</sup> gibi anlamlara gelir. İsti-

01. Hasan Tabl, Üslûbu'l-İltifât fi'l-Belâğati'l-Kur'âniyye, (Medine, 1990), s. 24.

02. el-Hatîp Abdülkerim, İ'câzu'l-Kur'an, Dâru'l-Ma'rife, li't-Tıbbâati ve'n-Neşr, (Beyrut, 1395/1975), s.295.

03. el-Hâşimî Ahmed, Cevâhiru'l-Belâğa, Kahraman Yay. İstanbul, 1984, 221; el-Cârim Ali-Emin Mustafa, el-Belâğatu'l-Vâdiha, Dâru'l-Maârif, (Mısır, 1959), s. 239.

04. İbn.Manzûr, Lisânu'l-Arab, VII, s.294.

lahta ise; “engin manaları, az lâfızla, açık ve maksada uygun bir biçimde ifade etmek”<sup>05</sup> demektir.

##### b. İtnâb

İtnâb sözlükte: “nehirin uzayıp gitmesi, bir şeyi yada bir kimseyi mübâlağalı bir şekilde övmek ya da yermek”<sup>06</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “manayı kuvvetlendirme, maksadı tam olarak ifade etme gibi amaçlara yönelik olarak sözü uzatmak, diğer bir deyimle manayı gereğinden fazla lâfızla ifade etmek”<sup>07</sup> demektir.

##### c. Müsâvât

Müsâvât sözlükte: “eşitlik, denklik, aynı halde ve derecede bulunma”<sup>08</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “kast edilen mananın, kendisine eşit miktarda lâfızla ifade edilmesi”<sup>09</sup> anlamını ifade eder.

##### 5. Takdîm-Te'hîr

Takdîm sözlükte: “öne alma, öne geçirme, sunma, bir kimseyi başkasına tanıtmak”<sup>10</sup> gibi anlamlara gelir. Bunun tersi olan te'hîr ise; “geciktirme, sonraya bırakma”<sup>11</sup> demektir.

Bunların, edebî bir terim olarak anlamı ise: “Cümle yapısı oluşturulurken, kelimelerin belli maksatlarla öne alınması ya da sonraya bırakılmasıdır.”<sup>12</sup> Bu amaçlar arasında: kelimenin önemini belirtme, zaman yönüyle önceliğe

05. es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, II, 808; Bekrî Şeyh Emin, el-Belâğatu'l-Arabiyye fî Sevbihe'l-Cedîd, (Beyrut, 1990), I, s.196.

06. İbn.Manzûr, Lisânu'l-Arab, II, s.49.

07. el-Hâşimî Ahmed, Cevâhiru'l-Belâğa, s. 226.

08. İbn. Manzûr, Lisânu'l-Arab, XIX, s.134.

09. el-Hâşimî Ahmed, Cevâhiru'l-Belâğa, s.234.

10. İbn.Manzûr, Lisânu'l-Arab, XV, s. 364.

11. İbn.Manzûr, Lisânu'l-Arab, V, s.67.

12. es-Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, s.231.



sahip olma, teşrif (şereflendirme), “الله” lâfzının teberrüken öne alınması ve sözü değişik üsluplar içinde sunma çabasının olduğu görülür.

### 6. İstifhâm

İstifhâm sözlükte: “sorma, anlama, öğrenmek için sorma”<sup>01</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “Önceden bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemek”<sup>02</sup> şeklinde ifade edilebilir. İstifhâm, muhatabın ilgisini çekme, dikkatini canlı tutma, muhâkeme yürütmesini sağlama açısından önem arz eder.<sup>03</sup>

Kur'ân-ı Kerim'in, tevbih (azarlanma), takrîr (muhatabı ikrar ettirme), taaccüp, emir, nehiy, korkutma, tehekküm (alay etme), tehdit, eşit sayma, dua, iftihar, haber verme, bir şeyin akıldan uzak oluşunu gösterme, bekalenti içinde olma ve küçümseme gibi değişik amaçlarla istifhama başvuruğu görülür.<sup>04</sup>

### 7. Kasr

Kasr sözlükte: “hapsetmek, sınırlamak, kontrol altında tutmak”<sup>05</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “husûsî bir şekilde bir şeyin diğerine tahsisi”<sup>06</sup> demektir. Yani bir şeyi sadece belirtilen şeye tahsis etmektir. Kasr, belâğatın bölümlerinden meânî ilmi içerisinde yer alır.

### 8. Hazf

01. İbn. Manzûr, Lisânu'l-Arab, XV, s.358.
02. el-Cârim Ali - Emin Mustafa, el-Belâğatu'l-Vâdiha, s.194.
03. Yusuf Alan, Lisan ve İnsan, s.80.
04. es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân, II, s.884-889.
05. Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs, (İstanbul, ts.) s.709.
06. es-Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, s. 288; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, II, 796.

Hazf sözlükte: “düşürme, giderme, gizleme, yok etme, silme”<sup>07</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “Bir nedene bağlı olarak, lafzın zikredilmemesi”<sup>08</sup> demektir. Bir cümlede kastedilen manaya delâlet eden lâfzı zikretmek esastır. Ancak, manası cümlenin gelişinden anlaşılan lafızları hafzetmek de belâğatın bir gereğidir.<sup>09</sup> Hazf, belâğatta meânî ilmi içerisinde yer alır.

### 9. Te'kîd

Te'kîd sözlükte: “bir şeyi sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek, pekiştirmek”<sup>10</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: “ifade edilmek istenen manaya, değişik şekillerde kuvvet kazandırmak ve manadaki kapalılığı gidermek”<sup>11</sup> demektir. Bu sayede lâfız, tek bir manaya hasredilmiş, bir başka manaya ihtimali ortadan kaldırılmış olur.<sup>12</sup>

### 10. Mübhemât

Mübhem kelimesi sözlükte: “örtülü olma, kapalı olma, belirsiz olma”<sup>13</sup> gibi anlamlara gelir. Kur'ân ilimleri alanında ise: “bir lafzı ya da manayı değişik nedenlerden dolayı açıkça ifade etmeme, kapalı bırakma”<sup>14</sup> anlamını

07. Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs, (İstanbul, ts.) s.156.
08. ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, III, s.103.
09. Bekrî Şeyh Emin, el-Belâğatu'l-Arabiyye fî Sevbihe'l-Cedîd, I, 126.
10. İbn. Manzûr, Lisânu'l-Arab, IV, s.40.
11. Mehmet Maksudoğlu, Arapça Dilbilgisi, (İstanbul 1992), s.323.
12. ed-Dahdâh Antuvan, Mu'cemu Kavâidi'l-Arabiyyeti'l-Âlemiyye ( Beyrut: 1990), s.193.
13. Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs, (İstanbul) s.74.
14. ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 155.

ifade eder. Kur'ân-ı Kerim'de bu kabildir, isimleri açıkça zikredilmeyip, ismi mevsuller veya zamirlerle ifade edilen erkek-kadın, melek, cin, değişik topluluklar ve kabileler vardır.<sup>01</sup>

### 11.Vucûh ve Nezâir

Kur'ân ilimleri alanında birlikte ele alınan iki terimdir.

a. Vucûh: "Vech" kelimesinin çoğulu olup sözlükte: "yüz ve çehre"<sup>02</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: "Bir kelimenin değişik yerlerde farklı anlamlarda kullanılması"<sup>03</sup> demektir.

b. Nezâir: "Nazîre" kelimesinin çoğulu olup sözlükte: "eş, misl, benzer"<sup>04</sup> gibi anlamlara gelir. İstilahta ise: "Farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesi" anlamını taşır.

Kur'an-ı Kerim, üslûbu içerisinde bir kelimeye farklı anlamlar yüklediği gibi aynı manayı ifade için farklı kelimeler de kullanmıştır. Bu durum Kur'ân'ın, dilin sunmuş olduğu imkânları en üst düzeyde ve en güzel şekilde kullandığının bir göstergesidir.

### III.Kur'ân-ı Kerim'de Edebî Üslûp Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim mesâjını kendine has bir üslûpla insanlara sunmuş, hiç bir eser veya kişiyi taklît etmemiştir. O, nazım ve nesrin bütün inceliklerini bünyesinde toplaması, kelime ve âyetlerde ve bilhassa âyet sonlarındaki fâsılalarda ulvî bir âhenk, tenâsüb ve

01. İbn.Manẓûr, Lisânu'l-Arab,, XVII, s. 453.

02. İbn.Manẓûr, Lisânu'l-Arab,, XVII, s. 453.

03. ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 102; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 445.

04. İbn.Manẓûr, Lisânu'l-Arab, VIII, 76-77.

insicam bulunması, bir şiir veya güzel bir seci' kadar dinleyeni etkilemesi ile birlikte yine de kendine has mükemmel bir nesir olarak karşımıza çıkar. Kur'ân'ın edebî açıdan sahip olduğu üslûp özellikleri arasında şunları görürüz:

### 1.Beyan Tarzının Zenginliği Ve Çeşitliliği

Kur'an, maksûd olan manayı, yer yer değişik lafızlarla ve olağanüstü beyan tarzıyla ifade eder. Bu özelliği, onun eşsiz üslûbunun bir yönü olarak karşımıza çıkar.<sup>05</sup> Beyan konuları olarak emir, nehiy ve ibaha (mübah kılmayı) görürüz.

### a. Kur'ân-ı Kerim'in, Bir Şeyin Yanlışlığını İsterken Kullandığı Zengin Ve Muhtelif Beyan Malzemesi

Kur'ân-ı Kerim'in, muhataplarına teklif götürmedeki harikulâde beyan malzemesi arasında: açık emir tabiri, fiilin mükellefler üzerine hükmedildiğini bildirme, fiilin insanlar üzerine bir sorumluluk olduğunu belirtme, yapılan işin hayır olduğunu belirtme, durum ortaya konulmak suretiyle başkalarına düşen görevi bildirme, mükellefin o fiili yapması gerektiğini belirtme, yapılan işten dolayı sevap ve mükâfat va'detme, fiili daha önceki bir şarta bağlama, fiili tereccî (ümit etme) bildiren bir kelimedden sonra getirme, emir sîgası ya da "emir lâmi" kullanma, olumsuz soru, fiilin yapılmamasının kötülüğünü tasvir etmenin bulunduğunu görürüz.<sup>06</sup>

05. ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, II, 239.

06. ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-

### b.Kur'ân-ı Kerîm'in, Bir Şeyin Yapılmamasını İsterken Kullandığı Zengin Ve Muhtelif Beyan Malzemesi

Kur'an-ı Kerîm'in, muhataplarını birşeyden men ederken kullandığı zengin ve muhtelif beyan malzemesi arasında: "nehy tabiri" kullanma, "ن" lâfzı ile nehyetme, vaîd (korkutma) ile kötü fiilden vazgeçirme, fiilin günahının işleyene âit olduğunu belirtme, "ta hrîmtâbiri" kullanma, fiilin helâl olmadığını dile getirme, fiilin "birr" (iyi-davranış) olmadığını belirtme, fiilin şer olduğunu dile getirme, fiilin şeytan işi bir davranış olduğunu ifadeden sonra ancak onu terketmekle kurtuluşa erilebileceğinin belirtilmesi ve ibretli bir soru ile konunun noktalanmasının bulunduğunu görürüz.<sup>01</sup>

### c.Kur'ân-ı Kerîm'in, Bir Şeyi Helâl Kılarken Kullandığı Zengin Ve Muhtelif Beyan Malzemesi

Kur'ân-ı Kerîm'in, bir şeyi helâl kılma konusunda kullandığı beyan malzemesi arasında: "mübah ve helâl kılmak" anlamına gelen "أحلّ" fiilini bizzat kullanma, helâl kılınan şeye belli ölçüler getirme, fiilden günahı kaldırma, kolaylığı tercih ve zorluğu ortadan kaldırma, belirtilen haramların dışında kalan hususlarda herhangi bir günah olmadığını belirtme, istifham yoluyla bir şeyin haramlık iddiasını reddetme, bir şeyin temiz bir rızık olduğunu belirtmenin bulunduğunu görürüz.<sup>02</sup>

Kur'ân, II, 240.

01. ez-Zerkânî, Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, II, 242.

02. ez-Zerkânî, Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-

### 2.Eşsiz Âhengi

Kur'an, okunduğunda ruhları derinden etkileyen birses âhengine sahiptir.<sup>03</sup> Bu, onu diğer kitaplardan ayıran önemli bir üslûp özelliğidir. O, şiirde olduğu gibi belli bir vezinle yazılmadığı halde onda kendine has bir ölçü ve âhenk vardır. Bu âhenk, biçim ile muhtevanın kaynaşmasından meydana gelir.Bu âhengi teşkil eden unsurlar iki tanedir:

#### a. Lâfız Ve Mana Arasındaki Fonetik Uyum( onomatope )

Kur'an'ın eşsiz âhengini oluşturan hususlardan biri, özenle seçip kullandığı kelimelerin fonetik yapısıyla da manaya destek olması ve âdeta o manayı terennüm etmesidir.

İnançsız kimsenin kalp kasavetini ifade eden :” *Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini islâma açar,kimi de saptırmak isterse onun göğsünü sanki gökte yükseliyormuşcasına dar ve tıkanık yapar*”<sup>04</sup> ayetinde geçen *يَضَعُ* kelimesinin telâffuzunda, havasız kalan bir insanın refleks bir hareketle ağzını açışı, karakteristik özelliği ile yansıtılmaktadır.<sup>05</sup> Allah (c.c), dalâlet içerisinde olan kimsenin göğsündeki darlık ve sıkıntıyı böyle bir teşbîh ile dile getirirken kullanılan kelimenin telâffuzu da bu durumu hissettirmektedir.

Bir başka örnekte, münafığın içinde bulunduğu ikilemi, inişlerini çıkışla-

Kur'ân, II, 243.

03. ez-Zerkânî, Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, II,205.

04. En'am, 6/125.

05. Benzer örneklerden bazıları: Bakara, 2/74, 168; Lokman, 31/14.

rını, iki şey arasındaki bocalayışlarını şurada görmekteyiz:

”مَذْبَذِبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ” *Bunlar arasında bocalayıp durmaktalar. Ne onlara (bağlanıyorlar) ne bunlara.*<sup>01</sup> İnişler çıkışlar, bir türlü istikameti yakalayamama. Âyette geçen لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ ifadelerindeki fonetik yapı manayı da aynen yansıtmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de maksût olan mânâ ifade edilirken, o manayı dile getirmek için özenle seçilip kullanılan kelimeler, sahip oldukları ses düzeni ile de mânâyı terennüm etmekte ve belli bir âhenk oluşturmaktadır.

#### b. Bazı Söz Sanatları

Kur'an-ı Kerim'in sahip olduğu eşsiz âhengi teşkil eden diğer bir husûsiyet de bazı söz sanatlarıdır. Bunlar içeriğinden konumuzla ilgili olanlar şunlardır:

##### aa. Seci'

Bedi' tabirlerinden olan seci' nesirde fasılaların bir harf üzerinde muvafık olmaları<sup>02</sup>, diğer bir deyişle cümle içinde ya da sonunda yapılan kafiye-dir. Sekkâkî'nin (Ö.626/1228 ) ifadesiyle nesirde seci' nazımdaki kafiye gibidir.<sup>03</sup> “*Tutup bağlayın onu, sonra cehennem sallayın onu.*”<sup>04</sup> İyiler nimet için dedirler. *Allah'ın emrinden çıkanlarsa cehennemdedirler.*<sup>05</sup> âyetlerinde bu sanatı görmek mümkündür. Bu söz sanatı Mekki sûrelerin karakteristik özelliği durumundadır.

01. Nisâ, 4/143.

02. el-Kazvînî, el-Îzah, II, 547.

03. es-Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, s.431.

04. Hâkka, 69/30-31.

05. İnfitar, 82/13-14.

#### bb. Mukâbele

Aralarında tenasüp bulunan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra, aynı tertîbe göre mana yönünden onların zıddı olan lâfızları sıralamak<sup>06</sup> demektir. “*Kim zerre miktarı bir iyilik yapmışsa onu görür, kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*”<sup>07</sup> âyeti bu sanata güzel bir örnek teşkil eder.

#### cc. Tefvîf

Çeşitli manaları birbirinden ayrı fakat; vezin yönüyle birbirine denk cümlelerle ifade etmektir.<sup>08</sup> “*Beni yaratan, bana hidayet yolunu gösteren, beni yediren-içiren, hastalandığımda bana şifa veren, beni öldürüp sonra da diriltecek olan O'dur.*”<sup>09</sup> âyetinde bu sanatı görmek mümkündür.

#### dd. 'Aks

Bir cümle veya mısranın sonunu başa, başını da sona almak sûretiyle yeni bir cümle veya mısra oluşturmaktır.<sup>10</sup> 'Aks sanatı yapılacak kelimeler arasında bir mana münasebeti bulunması gerekir. “*Ölüden diriye, diriden ölüyü çıkararak kimdir?*”<sup>11</sup> âyetinde bu sanatı görmek mümkündür.

#### c. Konu İle Bütünleşmiş Mûciz Fezlekeler

Fezleke; “hülâsa, özet, netice” gibi anlamlara gelir.<sup>12</sup> Bir fikri vurgulama-

06. Bekrî Şeyh Emîn, el-Belâğatü'l-Arabiyye fî Sevbihe'l-Cedîd, I, 198.

07. Zilzâl, 99/7-8.

08. es-Suyûtî, el-Mu'teraku'l-Akran fî İ'câzi'l-Kur'ân, I, 39.

09. Şuarâ, 26/78-81.

10. es-Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, 464; ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, III, 292-293.

11. Yunus, 10/31.

12. Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs, s.650.



nın en etkili yollarından biri de işlenen konuya, onu özetler mahiyetteki kısa ve öz bir cümle ile son vermektir.<sup>01</sup> Bu durum bir tekrar mahiyetinde olduğundan okuyucunun konuyu yeterince kavramasını ve zihnen dinlenmesini sağlar.

Kur'an-ı Kerîm, ele aldığı bir konuyu, zaman zaman âyet sonlarında dile getirdiği fezlekelerle özetler. Geniş izahların sonunda mücmel özetler yapar. Cüz'iyata ait bahislerden sonra Allah'ın zatı, sıfatları, fiilleri ve isimleri gibi rubûbiyete dair sıfatlarındaki sırları, sonuç mahiyetindeki fezlekelerle dile getirir.<sup>02</sup>

#### d. Fâsılalardaki Özel Yapı

İki ayeti birbirinden ayırması dolayısıyla ayetin son kelimesine "fâsıla", kelimenin son harfine ise "harfu'l-fâsıla" adı verilir.<sup>03</sup> Fâsılalarda, dinleyen ve okuyanın kulağına hoş gelen bir ses düzeni ve âhenk söz konusudur. Şiirde nazım gereği nasıl bazı fedakârlıklar yapıyorsa Kur'ân-ı Kerîm'de de ayet sonlarında fonetik bir âhenk teşkil etme amacına yönelik olarak birtakım fedakârlıklar yapıldığı görülür. Suyûtî (Ö.911/1505), Kur'ân-ı Kerîm'de yapılan bu tür fedâkârlıkların sayısını kırk kadar tespit etmiştir.<sup>04</sup>

### 3. Her Seviyeden İnsana Aynı Anda Hitap Etmesi

İnsanlar farklı bilgi,kültür ve anlayış

01. Yusuf Alan, Lisan ve İnsan, s.82.

02. el-Hatîb Abdülkerîm, İ'câzu'l-Kur'ân,s. 251.

03. el-Bâkîllânî, İ'câzu'l-Kur'ân, 340; es-Suyûtî, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kurân, II, 940.

04. es-Suyûtî, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kurân, II,s. 946.

düzeyine sahiptir. Bu farklılıktan dolayı, kültür düzeyi yüksek bir kimseye hitap şekli ile kültür düzeyi düşük bir kimseye hitap şeklibir değildir.Bir sözün niçin söylendiği kadar kime söylendiğide önemlidir.<sup>05</sup>Bir çocukla konuşurken konferans verir gibi konuşmak ne kadar yanlış ise, bir konferansta da sanki bir çocuğa hitap ediyormuş gibi konuşmak o derece yanlıştır.

Kur'an'a gelince o, mesajını her yaşta her düzeyde insana bütün zamanlarda ve mekânlarda ulaştırmak durumundadır.<sup>06</sup> Onu bu noktada, mesajını her kesimden insana ulaştırabilecek câmiyyette, kendine has bir üslûp ve keyfiyette görürüz. Bu üslûp özelliğinden dolayıdır ki her seviyeden insan ondan kendi payına düşeni alır. Böyle bir üslûbun oluşmasında şu hususların etkili olduğu görülür:

#### a. Tenezzülâtı İlâhiye

Kur'ân, anlaşılması zor gibi görünen ilâhî hakikatleri: " insanın akıl ve idrak düzeyine inerek hitap etme" temel prensibi ile insanlara sunar. Yani Allah, muhatabı olan insanın akıl ve idrak düzeyini ön plânda tutarak ona hitap eder.<sup>07</sup> Bu durum " tenezzülâtı ilâhiye" ifadesiyle karşılık bulur.

Yetişkin bir kimse bir çocukla konuşurken, çocukça bir edâ içerisinde olursa onunla iletişim kurabilir. Yoksa aralarında bir iletişim söz konusu olamaz.

05. B.S.Nursî, Muhâkemât, Sözleryay. İstanbul, 1991,s.100.

06. Muhammed Hamîdullah, Kur'ân-ı Kerîm Tarihi, (İstanbul,1993),s. 26.

07. B.S.Nursî, Sözleryay. İstanbul, 1994), s.362.

Kur'ân'ın hareket noktası da burasıdır. O, ifadeleri ile insanların akıl ve idrak düzeyine iner ve o şekilde hitap eder. Şöyle ki: “Onlar devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?”<sup>01</sup> gibi ilâhî bir fermana muhatap olan bedevinin idrâki, bir anda, sürekli birlikte olduğu devesi üzerinde yoğunlaşır ve bu defa ona, yaratan namına bakmaya başlar. Buradan hareketle yaratanın büyüklüğüne yol bulur. Aynı ayet, bir bilim adamını derin araştırmalara sevk eder. İmanı yakîn derecesine ulaşır. Her ikiği de ayetten kendi payına düşeni alır.

#### b. Kullanılan Kelime Ve Terkiplerin, Her Kesimden İnsana Hitap Edecek Tarzda Olması

Kur'ân'ın gayesi herkes tarafından okunup anlaşılmasıdır. Böyle olunca o, bir konuyu ele alıp işlerken her seviyeden insanın rahatlıkla anlayabileceği ortak bir dil kullanır.

76 *Arzı toplanma yeri yapmadık mı?*<sup>02</sup> âyetinde yeryüzü, كَفَاتًا kelimesi ile vasıflandırılıyor. Keft; “toplamak” ve “katmak” demektir. Avamdan bir kimsenin bu nitelemeden anladığı, yeryüzünün bir anne gibi, içindeki ve dışındakileri kucaklaması ve muhafaza etmesidir. Bunlardan canlı olanlar üzerinde, ölümler ise karınıdadır. Bu tarzdaki bir anlayış doğrudur. Aynı âyet, jeoloji ve astronomi ile meşgul olan bir bilim adamının nazarında daha değişik bir anlam kazandırır: Yer, kendi bünyesinde ne varsa kendi yüzeyine çıkarmakta, insanoğlu herne şekilde fezalara yükselirse yüke

01. Ğâşiye, 88/17.

02. Mürselât, 77/25.

selsin tekrar dönüp karar kılacağı yer, yeryüzünün kendisi olmaktadır. Bir bedevinin anlayışı ile başlayıp, asrın bilginlerinin anlayışına kadar uzanan bu mana basamaklarını كَفَاتًا kelimesine bedel olarak ifade edebilecek ikinci bir kelime bulmak mümkün değildir.

#### c. Müteşâbihât

Kur'ân-ı Kerîm'in, mesajını, her seviyeden insana en güzel şekilde ulaştırabilmesindeki bir başka etken de, dile getirdiği yüce hakikatleri bazen müteşâbihât tarzındaki temsil ve benzetmelerle sunmasıdır. الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى “Rahman arşa istiva etmiştir.”<sup>03</sup> gibi bir temsile kulak veren âmî bir zat, ilâhî rubûbiyeti, kendince en yüksek makam olarak tahayyül ettiği bir sultanın tahtındaki ihtişamlı hali gibi anlar, öyle değerlendirir. Böyle bir müteşâbihlikte bile muhatabın idrak ve anlayışına nüzûl vardır. Ayetin gerçek anlamını ise ancak Allah ve ilimde râsih olanlar anlar.<sup>04</sup> İşte bu ilim sahipleri deaynı ayetten kendi paylarına düşeni alır.

#### d. İbhâm ( kapalılık )

Kur'ân'ın aynı anda her seviyeden insana hitap edebilmesindeki bir başka etken de, onun, iyilik ve kötülük kavramlarını çoğu zaman müphem bırakmış olmasıdır.

İnsanlar zevkleri, temâyülleri, güzellik anlayışları vb. pek çok konuda birbirinden farklı düşünürler. Birinin hoşlandığı bir şeyden diğerinin hoşlanmaması doğaldır. Estetik ve güzellik kişiden kişiye, devirden devire değişir. İşte bu sırra binâen Kur'an, iyilik, ve

03. Tâ-hâ, 20/5.

04. Âl-i İmran, 3/7.

kötülük gibi kavramları dile getirirken tahsisat yapmaz, belirleyici olmaz, konuyu genel ve müphem bırakır ki herkes kendi zevki ve seviyesi nispetince nasîbini alsın. Şimdi Kur'ân'ın sâlihattan (iyi ve güzel işler) söz ederken bunu ne şekilde dile getirdiğini görelim:

Kur'ân-ı Kerîm'de: الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip sâlih amel işleyenler." <sup>01</sup> ayeti ve benzerî pek çok âyette "sâlihât" kavramı müphem bırakılıyor. Yapılacak hangi işlerin "sâlih amel" kapsamına gireceği tek tek belirtilmiyor. Dolayısıyla herkes, kendi seviyesi ve temayülleri doğrultusunda iyi işler yapmaya sevk ediliyor. Böyle bir mübhemiyetle, aynı anda her seviyeden insana hitap edilmesi ve âyetten herkesin kendi payına düşeni alması hedefleniyor. Dağdaki bir çoban bu kavramdan, koyunlarını en güzel bir şekilde yetiştirmeyi, emanete hıyanet etmemeyi anlarken aynı ayetten bir bilim adamı, kendi sahasında en güzel eserleri ortaya koymayı ve bu yönüyle insanlığa hizmet etmeyi anlıyor. Böylece âyet aynı anda her seviyeden insana kendi seviyesine göre hitap ediyor. "Sâlih amel" kavramı gibi "seyyiât" (kötü işler) kavramının da çoğu zaman böyle bir mübhemiyete hâiz olduğu görülür. <sup>02</sup>

Görüldüğü gibi Kur'an, üslûbundaki bu özellikle de her seviyeden insana hitap etmeyi ve mesajını her kesime ulaştırmayı başarmıştır. Çok farklı zamanlarda ve mekânlarda her kesim-

01. Asr, 103/3.

02. Ankebût, 29/4.

den insan, ondan kendi payına düşeni almış ve almaya devam edecektir. Zira onun mesajı bütün zamanlara ve mekânlaradır. Kur'ân'ı okuyan herkes ondan bir şeyler öğrenir ve manevi bir haz duyar. Gerçek şudur ki: Kur'ân, hem yüksek tabaka ilim sahiplerine hem orta seviyedekilere hem de bütün halk tabakalarına mesajını ulaştırabilen yegane kitaptır. Bu durum yalnızca, üzerinde ilâhîlik mührü bulunan Kur'ân'a ait temel bir espridir.

#### 4. Lâfız Ve Mana Dengesi

Kur'ân-ı Kerim'in edebî üslûp özelliklerinden biri de maksût olan mânâyı "muktezây-ı hâl" <sup>e03</sup> uygun bir biçimde ve yeterli lâfızla ifade etmesi, diğer bir deyimle lâfız ve mana dengesidir. Bu durum belâğatta meânî ilminin konusunu teşkil eder. <sup>04</sup>

Lâfız bir bedense mânâ onun rûhudur. Bunların birbiri ile olan irtibatları, rûhun bedenle olan irtibatı gibidir. Onun zayıflamasıyla zayıflar, güçlenmesiyle güçlenir. <sup>05</sup> Her ikisi arasında gerekli dengeyi kurabilmek, çoğu edebiyatçının zorlandığı bir husustur. Zira sözü kısa tutmak kimi zaman anlaşılmağı, uzatmak da muhâtabın şevk ve dikkatini kırmayı netice verir. Bu durum hedefe varmayı geciktirir. Bu açıdan, söz sahibinin maksadını, muktezâyı hâle en uygun bir biçimde ifade etmesi gerekir. Ayrıca kullandığı kelimeleri özenle seçmesi

03. "Muktezâyı hal" maksadın, durum neyi gerektiriyorsa ona uygun şekilde ifade edilmesi demektir.

04. el-Kazvînî, Telhîsu'l-Miftâh, s.618-619.

05. Draz Muhammed Abdullah, en-Nebeu'l-Azîm, (Kahire, 1969), s.132.

ve dili, kuralları çerçevesinde en güzel bir şekilde kullanması bu dengenin kurulmasında önem arz eder.

İşte bu noktada Kur'an, kelime ve terkiplerinin, bütün yönleriyle maksût olan mananın yardımına koştuğu ve her halinde ilâhilik mührü bulunan mûciz bir kelâm olarak karşımıza çıkar. Kur'an'dan herhangi bir cümle ele alınıp üzerinde düşünüldüğünde, lafız manadan fazla olmamakla beraber mananın da, başka lâfızlara ihtiyaç duymaksızın, beşerin ihtiyacı olan açıklamayı son derece güzel bir şekilde ortaya koyduğu görülür.<sup>01</sup> Çünkü Kur'ân; "*Ayetleri, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafında sağlamlaştırılmış ve sonra da açıklanmış bir kitaptır.*"<sup>02</sup>

78

Kur'andan başka bir kitapta böylesine mûciz ve bu ölçüde açık bir beyanı yan yana bulmak mümkün değildir. Birinin ağır bastığı yerde diğeri hafif kalır. Denilebilir ki, lâfız ve mana dengesinin en üst düzeyde korunduğu yegâne kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Her ne kadar bir yazar yada konuşmacı sözlerinin bir kısmında bu noktayı yakalasa da sözün veya eserin tamamında bu zirveye ulaşması mümkün değildir. Bu noktada İbn. Atıyye (Ö.116/5644) şöyle der: "Şayet bu durumu net bir şekilde görmek istersen şöyle bir kıyaslama yapabilirsin: Kur'ân-ı Kerîm'den herhangi bir cümleyi alıp kelimelerini say, bir de aynı kelime sayısındaki herhangi bir cümleyi başka bir eserden

01. ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, II, 254.

02. Hûd, 11/1.

al ve yan yana getirip bu iki cümleyi karşılaştır. Hangisinin lâfızları daha çok anlam taşımakta ve hangisinin lâfızları mananın ihtiyacı kadar kullanılmış? Görmeye çalış. Göreceksin ki insana ait sözde değiştirilebilecek ya da atılabilecek kelimeler bulunmasına karşın ilâhi sözde değiştirilebilecek veya atılabilecek bir tek kelime bile bulunmayacaktır. Şayet, yerine daha iyisini koymak üzere Kur'ân'dan bir lâfız çıkarsan ve bunun için de bütün Arap dilini tarasan, o lâfızdan daha iyisini bulman mümkün değildir"<sup>03</sup>

Lafız ve mana dengesinin unsurları olarak şu iki hususu görürüz:

#### a. Kullanılan Kelimelerin Genel Manayı Destekler Mahiyette Olması

Kur'ân-ı Kerîm'in kelimeleri, âyetin ifade ettiği genel manaya, kendi özel yapılarıyla da destek olur. Kelimelerdeki bu özel yapı; gramer, ses düzeni ve mahreç yönüyle kendini gösterir.

ولئن مستهم نفة من عذاب ربك ليقولن يا ويلنا إنا كنا ظالمين *And olsun ki onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa hiç şüphesiz: 'Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz' derler"*<sup>04</sup> âyetinde, âyetin genel manası nasıl azlık ifade ediyorsa, âyette geçen kelimelerden her biri de aynı şekilde azlığa delâlet etmekte ve genel manaya destek olmaktadır. Harfler dahi bu manayı sesiyle, mahreciyle, edasıyla beslemekte ve te'yîd etmektedir. Ayetteki kelimeleri tek tek ele alıp incelediğimizde bu durumu daha açık ve net bir şekilde görebiliriz:

03. ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 97.

04. Enbiya, 21/46.



إن edâtı “şek” ifade eder, şek ise azlığa delâlet eder . مسس fiili “azıcık dokunmak, elinin ucuyla hafifçe değivermek” demektir. O da azlık ifade eder. تَشْحَةٌ kelimesi “esinti, kokucuk” manasına gelir ve azlığı ifade eder, masdar-ı merredir. Yani bir defa oluşu gösterir. Kelimedeki tenvin, tenkir tenvididir. O da azlık içindir. O derece az bir kokudur ki neredeyse fark edilmez. من harf-i ceri, teb'üz içindir. Yani, bütünden bir bölüm, bir parça manasınadır ki yine azlığı ifade eder. عذاب lafzı, نكال ve عقاب kelimelerine nispetle daha hafif bir azabı ifade eder. رب “terbiye eden, yetiştiren, rahmetle imdada koşan” demektir. Bu da, الجبار , الفهار gibi esmâ-ı ilâhiler yanında daha çok şefkati hissettirir. Bu ise azâba, ayrı bir hafiflik manası kazandırır.<sup>01</sup>

Cümledeki bütün bu küçük cüzler asıl maksadı, kendi lisaniyla takviye eder, ona destek olur. Âyetin geneli azlık ifade ederken, ayette geçen her bir kelime hatta her bir harf aynı manayı temsil eder. Kuşkusuz, bir insan sözünün bu derece üstün bir beyan tarzını yakalaması mümkün değildir.

#### b.Kastedilen Manaya Destek Olacak Şekilde Gramer Kurallarının Dışına Çıkma

Kur'an, manayı kuvvetlendirme amacıyla yönelik olarak zaman zaman gramer kurallarının dışına çıkar. Lâfızdaki bu değişikliklerle manayı takviye eder.

“Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa onların aralarını düzeltin.”<sup>02</sup>

01. B.S.Nursî, İşarâtu'l-İ'caz, İhsan Kâsım es-Sâlihî, (Bağdat, 1989) 56; Sözlere, s. 343.

02. Hucurât, 49/9.

âyetinde bu durumu açıkça görmek mümkündür. Âyette geçen طَائِفَانِ kelimesi tesniye olmasına rağmen fiil اِقْتَتَلُوا şeklinde çoğul gelmiş, بَيْنَهُمَا ile de tekrar tesniye sığasına dönülmüştür. Fiilin çoğul olarak gelmesi, savaş sırasında iki grubun birbirine girerek âdetâ bir bütün görüntüsü vermesindedir. Sulh gerçekleştirilip gruplar ayrıldığında, tekrar iki ayrı taraf oluşması nedeniyle de tesniyeye dönülmüştür.<sup>03</sup> Gramer yönüyle yapılan böyle bir değişiklik manaya destek olunmaktadır.

“Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki.”<sup>04</sup> ayetinde de benzer bir durum göze çarpar. Fâil müennes olduğu halde, kadınların birlikteliklerinden doğan kuvveti ifade amacına yönelik olarak fiil müzekker gelmiştir.<sup>05</sup> Bu şekilde bir değişiklik manaya kuvvet kazandırıldığı görülür.

“Bedeviler inandık dediler...”<sup>06</sup> ayetinde de benzer bir durum söz konusudur. Ayette zikri geçen bedevilerin içinde buldukları za'fiyete bir işaret olmak üzere fiil müennes gelmiştir.

İşte Kur'ân, lâfızda yaptığı bu tür değişikliklerde manaya kuvvet kazandırma yönüne gitmiştir. Lâfız ve manadaki bu harikulâde denge yalnızca ona mahsustur. İnsan sözünün bu noktayı yakalaması mümkün değildir. Lâfız ve mananın bu derece uyum içerisinde olduğu ikinci bir kitap gösterilemez. Bu dengeyi Kur'an'ın

03. Hasan Tabl, Üslûbu'l-İltifat fi'l-Belâğati'l-Kur'âniyye, s.127.

04. Yusuf, 12/30.

05. B.S.Nursî, Lem'alar, (Yeni Asya Yay. İstanbul, 1994), s.157.

06. Hucurât, 49/14.

bütününde görmek mümkündür. Tek başına bu üslûp özelliği dahi onun ne derece mu'ciz bir kelâm olduğunu göstermeye yeter.

### 5. Tekrarlar

Bir kelimenin, bir fikrin ya da bir davranışın yeniden söylenmesi, ifade edilmesi veya yapılmasına tekrar denir.<sup>01</sup> Kur'ân-ı Kerîm'in üslûp özelliklerinden biri de tekrarlara yer vermiş olmasıdır.

Belâğat unsurları arasında en çok kullanılanı tekrarlardır. Fikirler tekrar edilebildiği gibi kelime ve cümleler de tekrar edilebilir. Fikirlerin yeterince tekrarlanması, zaman içinde o fikirlerin muhataplar tarafından benimsenmesini kolaylaştırır. Bir taşın belirli bir noktasına sürekli olarak damlayan su damlacıkları o taş üzerinde iz bırakır. Öyle olunca sürekli tekrar edilen fikirlerinde muhatap üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Günümüzde tüketiciye yönelik olarak yapılan reklâmların sürekli tekrar prensibi ile başarıya ulaştığı da bir gerçektir. Muhatapların dikkatini celp etmek, onların hislerini canlı tutmak ve fikirleri vurgulamak amaçlarına yönelik olarak tekrarlara başvurulur.<sup>02</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar, onun belâğat ve i'cazının bir parçasıdır. Bu tekrarlar daha çok mekkî sûrelerde

01. Foulquie, Pedagoji Sözlüğü, Çev. Cenap Karakaya, (İstanbul: 1994), Tekrar md, s.494.

02. Abbas Fadl Hasan, "Kadıyyetu't-Tekrâr fî Kitâbi'llâh", Mecelletu's-Şerîa ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye, VII, (Keyfân (Kuveyt), 1987), s. 14

göze çarpar.<sup>03</sup> O, tevhît, haşir, nübüvvet ve bazı peygamber kıssaları ile akîdevî mevzûlarda tekrara başvurmuş, bunun dışında kalan muâmelât ve ahkâma dâir hususlarda ise bu üslûbu tercîh etmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bir üslûp özelliği olarak kullandığı tekrarların amacı: Manayı pekiştirme, tenbihte ısrar, azamet ve korkutma, tehdît, hayrette bırakma, sözün uzamasından dolayı konunun baş tarafının unutulma ihtimalini ortadan kaldırma, teşvik ve ayrıca nasîhatta etkili bir yöntem teşkil etmesi<sup>04</sup> olarak görülür.

Tekrar edilen bir şey zamanla muhataba bıkkınlık ve usanç vermesine rağmen Kur'ân, ana gayesi olan temel fikirleri öyle değişik şekillerde ve tekrar tekrar ele alıp işler ki, değil okuyanın sıkılması bilâkis onu okudukça okuyası gelir. Asırlar boyu en çok okunan kitap olma özelliği de bunun en açık delilidir.

### 6. Konularındaki Giriftlik

Kur'ân'ın hitâbı bütün zamanlara, mekânlarla ve her seviyeden tüm insanlardır. Belli bir zaman dilimini kapsamadığı gibi belli bir zümreye hitap da söz konusu değildir. O, kendine has bir üslûp çerçevesinde mesajını tüm insanlığa sunar. Konularını girift bir tarzda ele alıp işler ve buna bağlı olarak da üslubu sürekli bir değişiklik arz eder.<sup>05</sup>

03. Kutub Muhammed, Kur'an Araştırmaları, Çev. Bekir Karlığa-Beşir Eryarsoy, (İstanbul, 1997), I, 461.

04. ez-Zerkeşî, el-Burhân fî-Ulûmi'l-Kur'ân, III, s.11-32.

05. el-Bûtî, Saîd Ramazan, min-Ravâii'l-

Kur'ân, insanlığın dün, bugün veya ileri bir zamanda benimsediği ya da benimseyeceği te'lîf ve tanzîm usullerinin tamamen dışında, kendine özgü bir te'lîf ve tanzîm şekli ile karşımıza çıkar. Bu da Kur'ân'a mahsus bir husûsiyettir.<sup>01</sup> Onda klâsik manada giriş, gelişme ve sonuç gibi sistematik bir te'lîf ve tanzîm aramak yanlış olur. Zira edebiyat sahasında, bir dönem ideal kabûl edilen bir te'lîf ve tanzîm şekli, bir başka zaman diliminde yerini daha değişik bir tarza bırakabilmektedir. Oysa Kur'ân bütün zamanlara ve mekânlara hitap etmesi dolayısıyla böyle bir te'lîf şeklinden uzak ve tamamen kendine özgü bir yapıya sahiptir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ayet ve sûrelerin tevkîfî olduğu, yani buldukları yerlerin bizzat Allah tarafından belirlendiği ve Hz.Peygamber vasıtasıyla da hayata geçirildiği bilinmektedir. Zerkeşî bu hususu şöyle belirtir: "Her sûredeki ayetler ve bu sûre başlarındaki besmelenin tertibine gelince, bunlar hakkında hiçbir ihtilâf ve şüphe vâki olmamıştır. Çünkü tevkîfidir, vahye müstenittir. Bunun aksini iddia etmek ve savunmak mümkün değildir."<sup>02</sup>

Öncelikle, Kur'an'ın böyle bir te'lîf ve tanzîm şekline sâhip olmasının nedeni bizzat Allah (c.c.) ın iradesinin bu şekilde tecellî etmiş olmasıdır.<sup>03</sup>Vahiy meleği Cebrail (a.s), getirdiği herhan-

Kur'ân, Mektebetu'l-Fârâbî, (Dimeşk: 1975), s.111.

01. ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, II, 248.

02. ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 256.

03. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, (T.D.V. Yay. Ankara, 1991),s. 58.

gi bir ayetin Kur'ân-ı Kerîm'in nereye sine ait olduğunu Hz. Muhammed'e (s.a.v) bildiriyor, Hz. Peygamber de müteâkîben ashabına okuyor, kaydedileceği sûreyi ve bu sûre içindeki yerini tayin ederek vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. Ayrıca Hz. Peygamber her yıl ramazan ayında Cebrâil ile mukabelede bulunuyordu. Mevcut tertîp üzere yapılan bu mukabele Hz.Peygamberin vefat senesinde iki kez gerçekleşmişti. Dolayısıyla onun tertîp ve tanzîmi, doğrudan doğruya Allah'a ait olup beşerî te'lîf ve tanzîmlerin çok ötesindedir.

Yaratmış olduğu her şeyde böyle bir çeşitlilik ve giriftlik murat eden Rabbimiz, kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'e de aynı mührü vurmuştur. Mevzuların girift bir tarzda ele alınışı, biteviyelik ve tekdüzelikten uzak oluşu ve buna bağlı olarak da üslûbundaki sürekli değişim, Allah'ın yaratma ve eser meydana getirmedeki üslûbunun Kur'ân'a da yansıdığı, dolayısıyla onun da aynı yaratıcının eseri olduğuna şehâdet eder. Kur'ân-ı Kerîm'in konularını girift bir şekilde ele almasındaki amaçları iki şekilde açıklamak mümkündür:

#### a.Merkezî Gayenin Gerçekleştirilmesi

Her cüz, bütünün bir parçasıdır. Bu bütün, bir sistem olması halinde parçalardan her biri değişik yapı özelliklerine sahip olacak ve bunlar ayrı ayrı fonksiyonlar icrâ edecektir. Arzulanan hedefe ise bu şekilde ulaşılabacaktır. Örneğin: bir araba, her biri değişik özelliklere sâhip ve ayrı ayrı fonksiyonlar icra eden, çok çeşitli parçalardan mü-

teşekkildir. Her bir parçanın, görevini tam olarak yerine getirmesiyle arzu edilen hareket elde edilir. Bütün bu parçaların tek bir amacı vardır ki oda arabanın hareketini sağlamaktır. Parçalar, tek başlarına hiçbir anlam ifade etmezler.

Kur'ân'ın ihtiva ettiği çeşitli mevzûlar ve cüz'î manalar da tek bir küllî mananın etrafında cereyan eder. O da: insanları, kendi fikir ve iradele-riyle Allah'a kulluğa çağırmaktır.<sup>01</sup> O, bütün kâinatın merkezini teşkil eden bu genel manayı, teşrî, kıssa, tarih, cedel, tasvîr, va'd ve vaîd gibi çok değişik mevzûların hepsine bir ruh kılmıştır. Nasıl ki, insana hayat verme noktasında göz, kulak, beyin, kalp vs.bütün organlar el ele verip birlikte hareket ediyorsa Kur'ân-ı Kerîm'inde herbir mevzûsu böyle küllî bir manayı gerçekleştirme gayesi etrafında akıp gider. Eğer Kur'ân, konuları ele alışında beşerî te'lîf usullerine göre hareket etmiş olsa, örneğin akâid esaslarını bir bölümde, cennet ve cehennem hallerini bir bölümde, teşrî'î hükümleri bir bölümde, tarih ve kıssaları bir bölümde vs. toplansaydı merkezî gayeyi gerçekleştiremeyecek, bu bölümlerin herbiri ruhsuz kalacak ve arzu edilen küllî mana gerçekleşmeyecekti. Bakara sûresinden yirmi ayetlik bir bölümü<sup>02</sup>ele alıp inceleyecek olursak bu bölümde sırasıyla; tasvîr, mev'ize, teşri' ( hüküm koyma ), vaîd-i İlâhî ( ilâhî korkutma ), zühd ve ahlâk, teşri' ve ibadet

01. Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, ( İstanbul, 1989), s.147.

02. Bakara, 2/164-184.

gibi konulara yer verildiği görülür.

#### b. Muhatabın Dikkatini Canlı Tutma

Ele alınan bir konuyu aynı üslûpla ve bir süreklilik içerisinde sunmak okuyucunun dikkatini dağıtır. Yazar, eğer okuyucunun dikkatini canlı tutmak istiyorsa monotonluktan kaçınmalı ve yazısını bu doğrultuda kaleme almalıdır. Kur'ân, sürekli yenilenen, değişim arz eden konuları ve buna bağlı olarak sürekli değişen üslûbu ile okuyucularının dikkatlerini canlı tutmasını bilmiş, onları sıkmadan, yormadan sürekli olarak okunmasını sağlamıştır.

Ayrıca bu girift yapı sayesinde, Kur'ân-ı Kerîm'den bir sayfa dahi okuyan bir kimse onun temel konuları olan tevhit, nübüvvet, haşir ve adaletle ilgili mesajlarının muhatabı olur. Bu da, adeta seruma ihtiyaç duyan bir hastanın,içerisinde her türlü gıdanın bulunduğu bir serumu bir doz alması gibi bir şeydir.

İşte Kur'ân, beşerî te'lîf ve tanzîm usullerinin dışında, konularının giriftliği ve tamamen kendine özgü tertîp, tanzîm,ve te'lîf şekli ile insanlığa hitap etmiş ve aradan geçen bunca asırlara rağmen ilk günkü tazeliğiyle hitap etmeye devam etmektedir.

#### 7.Anlatım Yollarındaki Zenginlik Ve Çeşitlilik

Bir dilin kendi zevk ve kurallarına uygun bir şekilde yazılıp söylenmesine anlatım ( ifade ) adı verilir.<sup>03</sup>Hem şiirde hem de nesirde anlatım güzelliği ve doğruluğu göz önünde bulundurulur.

03. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, I, 117.



Bu da anlatım yolları ya da ifade şekilleri adını verdiğimiz değişik şekillerde gerçekleştirilir.

Anlatım yolları denildiğinde; tasvîr, kıssa, temsîl, muhavere ( diyalog ) ve hitap olarak bildiğimiz değişik ifade şekilleri akla gelir. Yazar, aynı eserin hatta aynı yazının örgüsü içinde bunların hepsini kullanabileceği gibi konuya ve makama göre bunlar arasından yapacağı en uygun tercihleri kullanmak suretiyle de maksadını ifade edebilir.<sup>01</sup>Tasviriden kıssaya, kıssadan hitaba geçmek, tekrar tasvîre dönmek gibi bütün anlatım yollarını değişik şekillerde kullanabilir. Bu noktada yapılan tercihler de üslûbu belirler. Kur'ân-ı Kerîm'in bütün bu anlatım yollarını en güzel bir biçimde ve yerli yerinde kullandığı görülür. Şimdi bu anlatım üzerinde duralım:

#### a. Tasvîr

Tasvîr sözlükte: “ zihinde canlandırma, resim yapma, yazıyla tarif etme, tavsîf etme” gibi anlamlara gelir.<sup>02</sup>Istılahta ise: “İç ve dış âlemdeki her türlü nesnenin yazı, çizgi, ses, madde ya da söz vasıtasıyla tanıtılması”<sup>03</sup> demektir. Merhum Seyyid Kutub (1906-1966) tasvîri, Kur'ân üslûbunun üstün bir ifade şekli olarak görür:

“Tasvîr, Kur'ân üslûbunun en önemli anlatım yollarından biridir. Kur'ân, müşahade edilen bir olayı, görülen bir manzarayı, zihinsel

01. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, I, 117.

02. İbn.Manzûr, Lisânu'l-Arab, VI, 143.

03. Kutub Seyyid, et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân, s. 30-31

bir manayı, psikolojik bir durumu olduğu kadar, insan tiplerini de somut bir biçimde canlandıran tablolarla ifade eder. Çizdiği bu tablolara canlı bir hayat, taze bir hareketlilik kazandırır. Zihinsel manalar şekillere veya hareketlere dönüşür. Psikolojik durumlar tablolara veya sahnelere; insan tipleri, canlı ve somut bir şekle dönüşür. Olayları, kıssaları ve manzaraları örnek verirken onları, meydana gelen canlı ve somut olgular halinde sunar, onlara hayat verir, hareketlilik kazandırır. Bu sunuşta, araya bir de konuşmalar ilâve edince sahnelerin zihinde canlandırılma unsurları tamamlanmış olur. Böylece Kur'ân anlatıma başlar başlamaz dinleyicilere yepyeni bir bakış açısı kazandırır ve onları olayın ilk meydana geldiği veya meydana geleceği sahneye çeker. Orada manzalar birbirini izler, hareketler tazelebilir. Dinleyici bunun, okunan bir söz ve konunun kavranmasını kolaylaştıran bir örnek olduğunu unutmaz ve kendini bir anda, sahneye gelip giden şahıslar arasında bulur. Olayların getirdiği durumlardan etkilenen insanların jest ve mimikleri, ruhlarındaki hisleri açığa vurur. Artık o kıssalar, hayatın hikâyesi değil ta kendisi olmuştur.”<sup>04</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'in hemen her konuda tasvîr yoluyla anlatımı tercih ettiği görülür. Zihnî manaların hissî bir şekle dönüştürülmesinde, rûhî ve manevî durumlarda, kıyamet sahnelerinin canlandırılmasında, ahiretteki mükâfat ve ceza sahnelerinin gözler önüne

04. Kutub Seyyid, et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân, s. 30-31

serilmesinde, mü'min, münafık ve kafir tanımlarında ve kıssa türü anlatımlar-dabu üslûp özelliği göze çarpar.

#### b. Kıssa

Anlatım yollarından biri de dini ter-minolojideki ifadesiyle kıssa, edebî li-teratürdeki ifadesiyle tahkiye ( hikâye etme ) dir. Kıssa lugatta: "bir kimse-nin izini sürüp gitmek, bir söz veya haberi başkasına bildirmek, bir şeyi makasla kesmek ya da kırmak, göğüs, göğsün başı, göğüs kemiği, bir şeyin önemli bir kısmı"<sup>01</sup> gibi anlamlara gelir. İstılahta ise: "Tarihte meydana gelmiş olayların, muhatabın ibret almasını sağlamak amacıyla, yeni bir canlılık içerisinde sunulması"<sup>02</sup> anlamını taşır.

Kıssa, insanları Hakk'a davet ve ir-şatta etkili bir yoldur. İnsan fıtratı, ana layış ve kavrama yönünden kuru fikir-leri dinlemekten daha çok müşahhas fikirlere ihtiyaç duyar.

Yalın manalar akli yorar, dikkatle-ri dağıtır. Kıssa üslûbu ile hâdiseler tasvîr edildiği, fikirler müşahhas-laştırıldığı, şahıslar canlandırıldığı için muhatabın konuyu en güzel bir şekilde kavraması temin edilmiş olur. Okuyucu, olayın sonucunu merak ettiğinden onu soluk soluğa okur ve bitirinceye kadar bütün dikkatini kıssa üzerinde yoğunlaştırır. İnsanın fıtra-tını göz önünde bulunduran Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın insanlara bila dirmek istediği yüksek hakikatleri kıssalar diliyle akl-ı selîm'in idrâkine sunar. Kıssaları, sanki şu anda cereyan

01. İbn. Manzûr, Lisânul-Arab, III, 101.

02. el-Hatîb Abdulkerîm, el-Kasasu'l-Kur'ânî fi Mantûkîhî ve Mefhûmihî, s. 49

ediyormuşçasına anlatır. Nazarları ib-ret alınacak noktalara çevirir. Bu anla-tımda, olayların teferruatı değil onun asıl gayesine uygun ve insanların müş-terek dertleri olan yönler seçilir.

Kıssaların gayelerini: Hz. Muham-med (s.a.v.) in risaletini ispat, mu-hatapların ibret almalarını temin, resûlullah'ın ve mü'minlerin kalple-rini takviye etme, münferit olayların arkasındaki genel prensipleri ortaya koyma, dinlerin esasta bir olduğunu ve hepsinin bir tek ilâhtan geldiğini beyan etme, dinlerin tek bir temel üzerine bina edildiği gerçeğini bildirme, bütün peygamberlerin davet vesilelerinin bir olduğunu ve kavimlerinin istikbali-nin de benzer olduğunu beyan etme, Allah'ın peygamberlerine ve seçkin kullarına ihsan ettiği nimetleri bildirip hatırlatma, şeytanın hile ve tuzakları nı tanıtmaya ve insanların bunlara karşı uyanık olmalarını temin etme, yegâne kuvvet ve kudret sahibinin yalnızca Allah ( c.c ) olduğunu gösterme<sup>03</sup> ola-rak görürüz.

Kur'ân ifadeleri dînî gaye ile edebî gayeyi birleştirir ve insan ruhuna bu şekilde hitap eder. Kıssalar, edebî yön-den sahip oldukları özelliklerle de dînî gayeye hizmet eder. Bu özelliklerin ba-şında onların üslûbundaki güzellik ge-lir. Kur'ân kıssalarındaki edebî üslûp özellikleri; sâdelik ve akıcılık<sup>04</sup> olayla-rın canlı bir şekilde tasviri<sup>05</sup> tekrarlar ve

03. Kutub Seyyid, et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân, Dâru's-Şurûk, (Kahire: 1413/1993), s.144-154.

04. Yusuf, 12/16-20.

05. Hûd, 11/42-43.

müfâcaat metodu ile anlatım<sup>01</sup>olarak karşımıza çıkar.

### c. Mesel

Mesel sözlükte; “örnek, misal, benzer, eş ( nazîr ), numûne, ibret, delil, ölçü, sıfat, dokunaklı ve anlamlı söz” gibi anlamlara gelir.<sup>02</sup> Çoğulu “emsâl” dir. İstılahta ise: “Tezkîr, teşvîk, a'z, zecr (zorlama), ibret, bir hareketi tasvîp, kastedilen mananın akla yakınlştırılmasını temin gibi çeşitli amaçlara bağlı olarak bir konuya misallerle açıklık getirmek”<sup>03</sup>anlamını taşır.

Anlatımın başarılı olması, duyu organlarına hitap edebilmedeki başarısı ile doğru orantılıdır. Bir şeyin tadını anlatabilmenin en kestirme yolu, onu tattırmaktır. Ancak söz sahibi, her zaman duyulara hitap edecek şeyleri konu edinmez. Hakkında bilgi vermek istediği şey, kısmen ya da -tamamen soyut bir şey olabilir. O zaman anlatımcı benzetmeler yapar. Duyu organlarına, anlatmak istediği şeyin model ya da modellerini sunar. “Şeker gibi tatlı”, “gül gibi kokuyor”, “taş gibi sert”, “bir ceylân kadar zarif ve kıvrak” vs. der.

İnsanlar çoğu kez birtakım dış etkenlerin baskısı altında bulunurlar. Soyut fikirlerigereğigibianlayamazlar. İşte bu noktada, temsîlin önemi ortaya çıkar. Zira temsîl, akla hâkim olan bir takım ön yargıları, yabancı fikir ve kurntuları ortadan kaldırarak bilgisiz, hatta anlayışı kıt kimselerin bile ger-

01. Kalem, 68/17-33.

02. İbn. Manzûr, Lisânu'l-Arab, XIV, 135.

03. es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân, II.,1042.

çeği kavramasını sağlar. Her şeyin bir kalıp ve ölçüsü vardır. Sözün kalıp ve ölçüğü de mesellerdir.<sup>04</sup>

Kur'an'la ilk kez muhatap olan müşrikler onun, alışık olmadıkları bu temsîl üslûbuna itiraz ederek: “Bu mesel değil ki... Bizim bildiğimiz mesellere benzemiyor”<sup>05</sup> “Allah böyle bir mesel ile neyi kastediyor?”<sup>06</sup> “Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah, sinek ve örümcek gibi hayvanlarla nasıl temsil yapar”<sup>07</sup> dediler. Müşriklerin her itirazında onları aciz ve çaresiz bırakan Kur'ân: “Şüphesiz Allah sivrisinek ve ondan daha aşağı bir şeyle temsîl yapmaktan çekinmez.”<sup>08</sup> diyerek onları susturmuştur.

Kur'ân'daki meseller, tezkîr, teşvîk, yasaklama, ibret alma, kabullenme, murat edilen manayı anlama, tasvîr edileni gözle görülür hâle getirme gibi çeşitli faydalar sağlar. Manayı müşahhas hale getirir. Beş duyunun yardımı ile mana zihinde daha iyi yerleşir ve manalar gözle görülür hale gelir. Meseller, konu ile örtüşen, herkesin kavrayabileceği türden ve yaşanan hayatın içindedir.

### d. Diyalog

Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu içerisinde yer alan anlatım yollarından biri de diyalogdur. Diyalog; roman, hikâye, kıssa ve benzeri yapıtlarda iki ya da daha çok kimsenin konuşturulması

04. ez-Zerkeşî, el-Burhân fî-Ulûmi'l-Kur'ân, I, 486.

05. es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I,103.

06. Bakara, 2/26.

07. er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (Tahran, ts), XV, 70.

08. Bakara, 2/26.

demektir.<sup>01</sup> Diyalog yoluyla çizilen sahneler metne canlılık ve hareketlilik kazandırır. Kur'an, diyalog yoluyla anlatıma sıkça başvurmuştur. Onda peygamberler ve kavimleri, hakkı kabul edenlerle bâtil taraftarları, cennet ve cehennem ehli arasında geçen diyalogları görürüz.

Kur'an'daki diyalog sahnelerine baktığımızda konuşmaların çoğunlukla (قال = dedi) fiili ile takdîm edildiği görülür. Bu tür bir takdîm şekli insanlar arasında da geçerli olan bir anlatım biçimidir. Kur'an-ı Kerim'i de; insanlar arasında geçerli olan böyle bir tarzı tercih etmiş, insanın hisleriyle bütünleşmiş olan üslûplarına bürünmüş, onların tarzları ve ifade şekilleri ile mesajını sunmuş olarak görürüz.<sup>02</sup>

86

Kur'an-ı Kerim'de, diyalog üslûbu içerisinde konuşan taraflar genelde insan olmakla birlikte,<sup>03</sup> kimi zaman Allah ( c.c ) ve melekler,<sup>04</sup> kimi zaman Allah ( c.c ) ile insan,<sup>05</sup> kimi zaman Allah ile şeytan,<sup>06</sup> kimi zaman insan ile melek<sup>07</sup> kimi zaman da insan ile hayvan<sup>08</sup> olduğu görülür.

Kur'an, muhataplarına bir takım sorular yönelterek onlarla diyaloga girer. Özellikle, muhatapların muâriz kimseler olması durumunda onlardan bir dizi "evet" cevâbı alacak şekilde söze

01. Cerîşe Ali, Edebu'l-Hivâr ve'l-Münâzara, Dâru'l-Vefâ (Mısır, 1410/1989), s. 137.

02. B.S. Nursî, Mektûbât, (Yeni Asya Yay. İst.1994), s. 288.

03. Şuarâ, 26/18-51.

04. Bakara, 2/29-32.

05. Bakara, 2/260.

06. A'râf, 7/11-18.

07. Meryem, 19/18-21.

08. Neml, 27/20-28.

başlar. Bu yolla, muhatapın o konudaki ısrarcı tutumu kırılmış olur. Muhatap, içinde gizli tuttuğu birtakım duygu ve düşünceleri açığa vurma ihtiyacı hisseder.<sup>09</sup>

Konuya bir başka açıdan yaklaşacak olursak Kur'an'ın, Allah ile insan arasındaki bir diyalogdan ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Şöyleki: Allah (c.c), kelâmı olan Kur'an ile insanlarla diyaloga girmekte, insan da, duâ ve niyaz ile O'na seslenmektedir. Yine insan, Allah'a karşı nasıl duâ ve niyazda bulunacağını O'nun kelâmından öğrenmektedir.<sup>10</sup> Böyle olunca, Kur'an'ın bizzat kendisi, Allah ile kul arasındaki diyalogun en güzel örneğidir demek yanlış olmayacaktır.

#### e. Hitap

Oldukça sık başvurulan anlatım yollarından biri de hitaptır. Hitap, kişinin muhatapları ile konuşması, onlara seslenmesi demektir. Diğer anlatım yolları gibi hitap da; roman, hikâyeye, makale, fıkra gibi her edebiyat türünde görülebilir. Ayrıca nutuk, konferans, masal vb. sözlü verimler de yalnızca hitaba dayalı edebiyat türleridir. Hitap, nesirde olduğu gibi nazımda da önemli bir yer tutar.

Kur'an hitabının, hitabın zirvesi olduğu görülür. Hitap eden Allah, muhatap da insandır. Allah, Kur'an yoluyla insanlara hitap ederken insanların anlayış ve idrak düzeyine nüzûl eder ve kullarına böyle bir üslûp dahilinde mesajını sunar. Zira Kur'an'ın amacı okunmak ve anlaşılmasıdır. On-

09. Ankebût, 29/61,63.

10. A'râf, 7/55.



daki hitap şekillerinin oldukça zengin olduğu ve bir çeşitlilik arz ettiği görülür.<sup>01</sup> Bu hitap şekilleri arasında: umûmî hitap, husûsî hitâp, husûsîlik ifade eden umûmî hitap, umum ifade eden husûsî hitap, cinse hitap,nev'e hitap,övgü hitabı, yerme hitabı, ihânet hitabı, liyâkat hitabı, gazab hitabı, bir kelime ile umûma hitap, umûmî bir kelime ile bir kişiye hitap, tesniye bir kelime ile bir kişiye hitap, müfred bir kelime ile tesniyeye hitap, umum ifade eden bir kelime ile tesniyeye hitap, bir kişiye hitaptan sonra umûma hitap,bir kişiye hitaptan sonra iki kişiye hitap, yapılan hitaptan bir başkasının kast edilmesi, bir başkasına yapılan hitaptan belirli birinin kast edilmesi, belirli bir muhatap kastedilmeksizin umuma yapılan hitap,bir şahsa hitaptan sonra başkasına çevrilen hitap, iltifat sanatıyla yapılan hitap, cansız varlıklara hitap, teşvîk hitabı, şefkat ve acıma hissiyle yapılan hitap, sevgi ve muhabbet hitabı, aciz bırakma hitabı, yalanlama hitabı, mevcut olmayana hitap<sup>02</sup> gibi farklı hitap şekilleri göze çarpar.

Kur'ân üslûbu içerisinde çeşitli anlatım yollarına yer verilmiştir. Tasvîr, kıssa, mesel, diyalog ve hitap olarak bilinen bu anlatım yollarından her birinin Kur'ân-ı Kerîm'de son derece mükemmel bir üslûp dahilinde akıp gittiği görülür. Bu üslûp sayesinde ki onun mesajı her kesimden insanın aklına, kalbine, ruhuna nüfûz etmiş ve etmektedir.

01. es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, II, 744-749

02. A'râf, 7/31

## 8. Akla Ve Duyguya Birlikte Hitap Etmesi

Akıl ve duygu, insanın sahip olduğu iki ayrı olgudur. Akıl, öğrenmek için hakikati, tasdîk etmek için de iyiyi araştırır. Duygu ise eşya ve olayların elem ve lezzet tarzındaki yansımalarına tercüman olur. Bunların her ikisinin de doyurulmaya, beslenmeye, ikna edilmeye ihtiyacı vardır. İlmî bir araştırma yazısı aklın doyurulmasını, şiir ise hisler ve duyguların harekete geçirilmesini hedefler. Bunların her ikisine birden hitap edebilmek oldukça zordur. Oysa Kur'ân, hem akla hem de duygulara birlikte hitap ederek her ikisini de tatmin edebilmiş yegâne kitaptır.<sup>03</sup> Bunu yaparken de şu metotları kullanmıştır:

a.Âdiyattan gibi görünen varlık ve olayları nazara verme

Yaratan, mahlûkâtın her çeşit ihtiyacına vâkıf olan ve her türlü ruh halini bilendir. İhtiyacı nisbetinde ona herşeyi bahşedendir. Yarattığı bütün mahlûkatı, birtakım nimetlere ihtiyaç duyacak bir biçimde yarattığı gibi nimetlerini de mahlûkatının ihtiyacını giderecek bir sûrette yaratmıştır. Kâinattaki hâdiselerin böyle bir hikmet dairesinde, mükemmel bir nizam ve intizam içinde akıp gittiği görülür. Ancak insan,her biri birer mûcize hükümündeki bütün bu varlık ve hadiselerle sürekli birlikte olmaktan dolayı onlara karşı bir ülfet peyda eder. Bunları sıradan şeyler gibi telâkkî etmeye başlar.

Güneşin her gün doğuşu, gece ile

03. el-Bûtî Saîd Ramazan, min-Ravâii'l-Kur'ân, s.111.

gündüzün meydana gelişi, bir yavrunun hayat buluşu vs. ona, sıradan şeyler gibi görünür. İşte Kur'ân keskin ve güçlü beyanıyla bu noktada devreye girer ve insanın hem aklına hem de duygularına birlikte hitap ederek hakikatleri görmesine engel teşkil eden bu ülfet perdesini aralar. Kâinat kitabını onun gözleri önüne açar ve okutturur.<sup>01</sup>

#### b. Kişiyi tefekkür ve tedebbüre sevk etme

Tefekkür: “fikir yorma, iyice düşünme, kalbin bir şey üzerinde tekrar tekrar durması”<sup>02</sup>, tedebbür ise; “bir şeyin hakikati üzerinde fikir yorma”<sup>03</sup> anlamlarına gelir. Tefekkür, tedebbürden daha umûmîdir. Tefekkürde; kalbin, delillerden yola çıkarak sonuca ulaşması, tedebbürde ise; kalbin neticelerden hareketle sonuca varması söz konusudur.

Sonsuz kudret sahibi olan Allah, kelâmı olan Kur'ân'ın, kullarının kalp ve ruhlarında nasıl ma'kes bulacağını bilen ve bu doğrultuda söz îrad edendir. İnsanın ilâhî hakikatlere ikna edilebilmesi, onun aklının ve duygularının tatmin edilmesi ile mümkündür. İşte bu noktada Kur'ân, insanı, her vesile ile tefekkür ve tedebbüre sevk ederek onun aklını ve duygularını tatmin eder. Zira tefekkür ve tedebbür,

01. “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri peşi sıra gelişinde akıl sahipleri için ( açık ) ibretler vardır.” ( Âl-i İmrân, 3/190 ) vb. pek çok âyette bu durum görülebilir.

02. Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabîyyu'l-Hadîs, s. 671.

03. Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l-Arabîyyu'l-Hadîs, s.257.

aklın ve duyguların tatminini de beraberinde getirir. Böylece kalpler ilâhî hakikatleri tasdik eder. Bunun örneklerini Kur'an-ı Kerim'de sıkça görmek mümkündür.”<sup>04</sup>

İşte Kur'ân, âdiyattan gibi görünen pek çok varlık ve hadiseyi nazara vermek ve insanları tefekkür ve tedebbüre sevk etmek suretiyle akla ve duygulara birlikte hitap etmiş ve her ikisini de tatmîn etmiştir.

#### Sonuç

Bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim'in sahip olduğu edebî üslûbu ortaya koymaya çalıştık.

Kur'ân-ı Kerim'de maksût olan mana, monotonluktan uzak, değişik lâfızlar ve olağanüstü beyan tarzlarıyla ifadesini bulur. Muhatap olan insanın kalp ve ruhuna birlikte seslenilir. Onda, okuyanı ve dinleyeni derinden etkileyen eşsiz bir âhenk söz konusudur. Seviyesi ne olursa olsun her seviyeden insana aynı anda hitap edilir ve herkes, kendi kültür düzeyi nispetinde payına düşeni alır. Lâfız ve mana arasında beşer sözünün yetişemeyeceği bir denge vardır. Maksadını, muktezay-ı hâle en uygun lâfızlarla ifade eder. Yer yer tekrarlara yer verilir. Konuların girift bir şekilde ele alındığı ve insanların dün, bugün, ya da gelecekte benimsediği veya benimseyeceği te'lîf ve tanzîm şekillerinin çok ötesinde bir te'lîf ve tanzîm şekline sahip olduğu görülür. Anlatım yolları olarak bilinen tasvîr, kıssa, mesel, diyalog ve hitap konularında da dilin sunduğu

04. Bakara, 2/76; Âl-i İmrân, 3/191; Nisa, 4/82; En'am, 6/50; Nahl, 16/44; Mü'minûn, 23/68.

imkânlar içerisinde en iyisinin seçilip kullanılmış olduğu dikkat çeker. Kendine özgü bütün bu üslûp özellikleri ile Kur'ân, beşer sözünün erişemeyeceği bir noktada ve üzerinde ilâhîlik mührü bulunan yegâne kitap durumundadır.

### Abstract

The purpose of this article is to examine the literary style of the Holy Qur'an. The study consists of three chapters. In the first chapter, the concept of style is discussed. Here, the dictionary and the terminological meanings of the style are focused and the importance of it is stated. In the second chapter, factors that influence the formation of the Qur'anic style and provide it the literariness are mentioned. In the third chapter, the literary stylistic features of the Quran are expressed under eight titles.

**Keywords** The Qur'an, The Holy Qur'an, literary style

### Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerîm.  
 Abbas, Fadl Hasan."Kadıyyetü't-Tekrâr fî Kitâbillâh, "Mecelletu's-Şerîa ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye. Keyfân. Kuveyt:1987.  
 Akdemir, Hikmet.*Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir:1999.  
 Aktaş, Şerif.*Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*. Ankara:1993.  
 Alan, Yusuf.*Lisan ve İnsan*. İzmir:1994.  
 el-Bakillânî, el-Kâdî Ebû Bekr, Muhammed b. Tayyib.*İ'câzu'l-Kur'ân*. Beyrut:Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1990.  
 Bekrî, Şeyh Emîn.*el-Belâğatu'l-Arabiyye fî Sevbihe'l-Cedîd*, Beyrût: 1990.  
 el-Bûtî.*min-Ravâii'l-Kur'ân*. Dımaşk: Mektebetu'l-Fârâbî, 1975.  
 el-Cârim, Ali-Emin Mustafa.*el-Belâğatu'l-Vâdiha*. Mısır: Dâru'l-Maârif,

1959.

Cerîşe, Ali.*Edebu'l-Hıvâr ve'l-Münâzara*. Mısır: Dâru'l-Vefâ 1410/1989.

Cerrahoğlu, İsmail.*Tefsir Usûlü*. Ankara: T.D.V.Yay.1991.

ed-Dahdâh, Antuvan. *Mu'cemu Kavâidi'l-Arabiyyeti'l-Âlemiyye*. Beyrût:1990.

Develioğlu, Ferit.*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara:1970.

Draz, Muhammed Abdullah.*en-Nebeu'l-Azîm*. Kahire:1969.

Foulquie, P.*Pedagoji Sözlüğü* ( Dictionnaire de la Lanque Pedagoque) Çev. Cenan Karakaya. İstanbul:1994.

el-Hafacî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Saîd b. Sinan.*Sırru'l-Fesâha*. Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

Hamidullah, Muhammed.*Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. Çev. Salih Tuğ.İstanbul:1993.

el-Haşimî, Ahmed.*Cevâhiru'l-Belâğâ fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*.İstanbul: Kahraman Yay. 1984.

el-Hatîb,Abdulkerîm.İ'câzu'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1395/1975.

Kabaklı, Ahmet.*Türk Edebiyatı*. İstanbul:1983.

Karaalioğlu, Seyit Kemal.*Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul:1983.

Kâtip Çelebi. *Keşfu'z-Zunûn*. İstanbul:1941-1943.

el-Kazvînî, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman.*el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*, Şerh ve ta'lîk, Dr. Abdulmun'im Hafacî. 1400/1980.

\_\_\_\_\_,*Telhîsu'l-Miftâh* ( Mecmûatu'l-Mutûn ). Mısır:1949.

Kutub,Muhammed.*Kur'ân Araştırmaları*, Çev. Bekir Karlığa-Beşir Eryarsoy. İstanbul: 1997.

Kutub, Seyyid.*et-Tasvîru'l-Fennî fî'l-*

*Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1413/1993.  
\_\_\_\_\_, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, Çev. İ.H. Şengüler, M.E.Saraç, B.Karlığa. İstanbul.

\_\_\_\_\_, *Meşâhidu'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1413/1993.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn M. b. Mukrem b. Manzûr. *Lisânu'l-Arab*, Mısır: ed-Dâru'l-Mısriyyetu li't-Te'lif ve't-Terceme.

Maksudoğlu, Mehmet. *Arapça Dilbilgisi*. İstanbul:1992.

Mutçalı, Serdar. *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs* (Arapça-Türkçe Sözlük). İstanbul.

Bediuzzaman Said Nursî. *İşârâtul-İcâz fi Mezânni'l-İcâz*, İhsan Kâsım es-Sâlihî. Bağdat:1989.

\_\_\_\_\_, *Lem'alar*. İstanbul: Yeni Asya Yay. 1994.

\_\_\_\_\_, *Mektûbât*. İstanbul:Yeni Asya Yay. 1994.

\_\_\_\_\_, *Muhâkemât*. İstanbul: Sözleryay. 1991.

\_\_\_\_\_, *Sözleryay*. İstanbul:Yeni Asya Yay.1994.

er-Râzî, Fahrüddîn. *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Mefâtihu'l-Gayb). Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*. Beyrût: Dâru'l-Kütübîl-İlmiyye, 1983.

es-Suyûtî, Celâluddîn. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru İbn. Kesîr, 1416/1996.

\_\_\_\_\_, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.

\_\_\_\_\_, *Mu'tereku'l-Akrân fi İcâzi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1973.

Tabl, Hasan. *Üslûbu'l-İltifât fi'l-Belâğati'l-Kur'âniyye*. Medîne:1990.

Yıldırım, Suat. *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*. İstanbul:1989.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm.

*Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972.